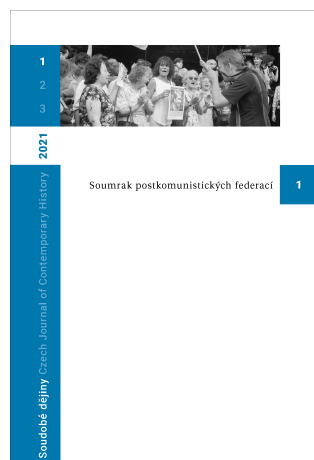

Zitierhinweis

Tolar, Petr: review of: Miroslava Burianová, *Móda v ulicích protektorátu. Život – oděv – lidé*, Praha: Národní muzeum, 2013, in: *Soudobé dějiny*, 2015, 3-4, p. 579-585, DOI: 10.15463/rec.584643651

First published: *Soudobé dějiny*, 2015, 3-4

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Recenze

Průvodce protektorátní módou

Petr Tolar

BURIANOVÁ, Miroslava: *Móda v ulicích protektorátu: Život – oděv – lidé*. Praha, Národní muzeum – Grada 2013, 286 stran, ISBN 978-80-7036-397-3 a 978-80-247-5020-0.

Závěr roku 2013 přinesl několik očekávaných knižních novinek, které se věnovaly historii Protektorátu Čechy a Morava. Nejvýrazněji byla zviditelněna kniha Jiřího Padevěta *Průvodce protektorátní Prahou*,¹ jíž se dostalo náležité pozornosti médií. Již poněkud menšího ohlasu se dočkala zajímavá publikace Miroslavy Burianové *Móda v ulicích protektorátu*. Práce, která se více než zmiňovaný průvodce věnuje protektorátní každodennosti, nese výstižný podtitul *Život – oděv – lidé*. Její autorka je zaměstnána v Archivu Národního muzea v Praze jako kurátorka osobních fondů dvacátého století a sbírky moderního textilu oddělení novodobých českých dějin. Z obou sbírek také náležitě čerpá, když zvláště na příkladech z osobních fondů protektorátních ministrů (ponejvíce z fondu ministra zemědělství Adolfa Hrubého v Národním archivu) ilustruje oblékání movitějších obyvatel protektorátu.

Řízené hospodářství a „život na přiděl“ reflektovala už nejedna práce o protektorátu, avšak až na výjimky se vedle popisování potíží se zásobováním potravinami spokojili historikové s konstatováním, že obdobně těžká situace byla i v oblasti

---

1 PADEVĚT, Jiří: *Průvodce protektorátní Prahou: Místa – události – lidé*. Praha, Academia 2013.

oděvnictví a obuvnictví a že i zde se vydávaly přidělové lístky. O tom, že tyto ne-snáze naprostá většina obyvatel protektorátu (samozřejmě především ženy) řešila přešíváním starších oděvů a podobnou vlastní výpomocí, pak nalézáme zmínky ve vzpomínkách pamětníků. Avšak širší pohled nejen na řešení problémů s nedostatkem látek, vlny či kůže, ale také na omezený, byť stále fungující oděvnický a obuvnický průmysl na protektorátním území, v české historiografii chyběl. Bez větší nadsázky tak lze knihu Miroslavy Burianové označit za počín, který vyplnil jedno z příslovečných bílých míst v poznávání protektorátní minulosti.

Kniha sestává z osmi částí, z nichž většina se dále dělí do podkapitol. V úvodu autorka obhajuje svůj výběr tématu protektorátní módy. Poukazuje především na to, že jakkoliv byla doba trpká, přinášela starosti se zásobováním či nutila řadu lidí svádět každodenní boj o existenci, stále se žilo „a šilo“. K běžné realitě tak patřilo i shánění slušného oblečení a nepomýjela ani snaha udržovat krok s módními trendy. Autorka upozorňuje i na další práce, které se protektorátní módy dotkly, těch však není mnoho a vesměs se jedná o krátké zmínky v dílech s širším časovým nebo tematickým vymezením. Doposud nejsoustavněji se protektorátnímu oblékání věnovala Eva Uchalová v kapitole „Ze starého nového“, která je součástí publikace *Česká móda 1940–1970* od historičky módy Konstantiny Hlaváčkové.² Inspiraci nachází autorka i v literatuře o protektorátní všednosti, ať už se jedná o historická pojednání,³ nebo obrazové publikace.⁴ Ostatně o důležitosti fotografie jako jednoho ze základních pramenů pro svou knihu se autorka zmiňuje také s ohledem na to, že právě díky fotografiím z „ulic protektorátu“ můžeme sledovat, jak se ženy vypořádávaly s módními trendy v reálném životě. Právě to, že se nosilo něco jiného, než co doporučovaly dobové módní magazíny, je také jistým znakem doby.

První kapitola „Co protektorát dal a vzal“ je jakýmsi obecným úvodem k protektorátnímu oblékání. Neutíká k podrobnému popisování módních trendů či způsobů tvorby oděvů, ale pokouší se nastínit, jaké byly možnosti protektorátních žen (a mužů) při shánění oděvů, obuvi, látek či jiných surovin. Nejprve se autorka věnuje postavení ženy od počátku dvacátého století a změnám, které do něj vnesla druhá světová válka. Nejde jen o totální pracovní nasazení žen i mužů, ale i již zmíněnou neutěšenou situaci v zásobování a shánění zboží a také o působení nacistické ideologie a jejího vzoru ženy. Představeny jsou největší a nejvyhlášenější textilní a obuvnické závody, módní salony a obchodní domy. Všechny samozřejmě vznikly před válkou a za protektorátu jich ubylo. Přesto si ty hlavní udržely své jméno a pozici na (zmenšeném) protektorátním trhu, třebaže ani jim se nevyhnul nedostatek surovin. Řada z nich musela být uzavřena kvůli židovskému původu jejich majitelů, některé byly arizovány a fungovaly s pozměněným názvem i nadále.

2 HLAVÁČKOVÁ, Konstantina: *Česká móda 1940–1970: Zrcadlo doby*. Praha, Olympia – Uměleckoprůmyslové muzeum 2000. Péčí stejných institucí vyšla kniha v témž roce i anglicky.

3 GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha, Themis 1996.

4 UHLÍŘ, Jan Boris: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha, Ottovo nakladatelství 2008.

Citovány jsou reklamní slogany firem (ostatně jako i dál v knize), ze kterých lze s úsměvem vyčíst vychvalování výrobků z náhražkových materiálů.

Módní aktuality přinášely i během okupace dámské časopisy a módní žurnály, ale jak autorka dodává, postupně se přeorientovaly v zahraničních inspiracích. Pozici Paříže přejímal stále více Berlín, výjimečně pak spojenecký Řím. Stále častěji se v žurnálech objevovaly tipy na úpravu starších šatů a prodlužování jejich životnosti. Samozřejmě i těchto módních časopisů znatelně ubylo, což souviselo nejen s vynuceným snížením pozornosti na oblast módy a odívání, ale i s hospodařením s papírem. V první kapitole je také přínosně nastíněno fungování přidělového hospodářství při nákupu oděvů, obuvi a látek, což je velice důležité i pro další výklad.

Ve druhé kapitole „Z nemožného možné“ autorka přechází ke změně módních trendů a způsobů zhotovování oblečení. Samozřejmě, vše se odvíjí od módy první republiky, jelikož oblečení obyvatel protektorátu většinou pocházelo ještě z jejího šatníku. Pánská garderoba s tím měla menší potíže než dámská. Ovšem předválečné oděvy bylo možné oživit přešitím, dekorováním a zkombinováním s jinými kusy látek či starších oděvů. Podíváme-li se na dobové fotografie, které dokumentují odívání obyvatel ve všedních dnech, můžeme na dámských a dětských oděvech často pozorovat právě kombinování látek různých barev i vzorů. Odráží to nápaditost protektorátních žen, které nalézaly inspiraci v dobových módních časopisech, jako byla například *Eva*, *Vkus* či *Hvězda*. Jejich základní přehled nalezneme právě zde. Závěr kapitoly patří obuvi, především jednomu jejímu typu, který se pro protektorátní období stal typickým – dřeváčkům. I když se jednalo o náhražkový výrobek, stal se z něj fenomén. Všechny významné obuvnické podniky začaly tyto boty s úspěchem nabízet. A například dřeváčkům od firmy Bata dělaly reklamu i nejznámější protektorátní filmové herečky Lída Baarová nebo Nataša Gollová. Autorka se ovšem nevěnuje pouze obuvi s dřevěnou podrážkou, zmiňuje výrobu tradiční kožené obuvi i oblíbené zimní válenky a meltonky.

Po právu nejobsáhlejší je kapitola třetí, „Oděv pro dny všední“. Začíná od prádla – spodního, na spaní, dámských punčoch – s navazujícím popisem tehdejší péče o pokožku. Díky podobným krátkým exkurzům mimo oblasti samotného oblékání, které najdeme ve většině podkapitol, se záběr knihy zřetelněji rozšiřuje na protektorátní každodennost. V podkapitole „Domov ze zbytků“ je řeč nejen o domácím oblečení, ale poněkud nečekaně také o bytovém textilu – přehozech, ubrusech, potazích a dalším funkčním i dekoračním textilním vybavení interiérů. Zde autorka registruje i domácí aktivitu, která je s dějinami protektorátu neodmyslitelně spjata – poslech rádia. A to jak oficiálního protektorátního Českého rozhlasu, tak zakazovaného zahraničního vysílání. V podkapitole „Do města na nákupy“ se čtenář dozvídá o možnostech nakupování, fungování přidělového trhu i o protektorátních platidlech.

Okupace a válka s sebou přinesly zavedení pracovní povinnosti pro všechny dospělé obyvatele protektorátu. Podobně jako během první světové války byly ženy zaměstnávány ve stále více profesích vyhrazených do té doby mužům. Této tendence si všimli protektorátní filmoví tvůrci a zachytili ji například ve snímku režiséra Václava Kubásky *Ženy u benzínu* z roku 1939. Ženy začaly ve svých zaměstnáních

nosit uniformy, z nichž nejtypičtějším se staly stejnokroje listonošek, průvodčích, řidiček, ale i vrátných. Vedle uniforem musely některé ženy nosit jako pracovní oděv i montérky, které přímo vycházely z oblečení mužského. Autorka se v další podkapitole ovšem nevěnuje pouze pracovnímu oblečení žen, ale zmiňuje se v menší míře i o mužském pracovním oděvu. Ten se sice oproti předválečné době nikterak nezměnil, ale oblékalo jej stále větší procento protektorátních obyvatel.

O dětském odívání pojednává podkapitola „Robátka, caparti a žabec“. Zde zaujmou kupříkladu zmínky, že ke zhotovení oblečení pro malé děti se využívaly ve velkém obnošené oděvy po dospělých, které procházely výraznými úpravami. Tak se například ze staršího pánského saka mohla stát dívčí sukénka. Stejně tak se dočteme o rozplétání starších vlněných oděvů, především svetrů, z jejichž vlny se pletly nové. V tom protektorátním hospodyňkám pomáhaly dobové časopisy, které tyto postupy doporučovaly s ohledem na všeobecné šetření.

Samostatná podkapitola byla vyčleněna pro jeden druh dámského oděvu, který během čtyřicátých let získal velkou oblibu. Jde o dvoudílný kostým. Právě možnost střídání více halenek, blůz a košilek s jednotnou sukni a sakem se ukázala jako velmi praktická, především pro ženy zaměstnané v administrativě. Dále se kniha věnuje dámským kabátkům a pláštům do deště a nepohody stejně jako kloboukům, baretům, šátkům i dalším doplňkům. Autorka zde zdůrazňuje vysokou bodovou hodnotu kabátů v přidělovém systému, což znamenalo, že se majitelky musely o své kabáty (ostatně jako o všechny oděvy) náležitě starat, aby prodloužily jejich životnost.

Zkrátka nepřichází ani letní oblečení – plavky, šaty k vodě, plátěné boty, slaměné klobouky – a sportovní úbory (včetně pánských). V příslušné podkapitole jsou popsány i protektorátní podmínky pro sportování a nechybějí zde informace o Kuratoriu pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, ale také o protektorátních ligách nejoblíbenějších sportů – kopané, házené a hokeje. Jak autorka podotýká, území protektorátu zůstalo bez většiny horských oblastí, které se nacházely v zabraném pohraničí. Tím byli protektorátní lyžaři připraveni o ideální možnosti pro zimní radovánky, což si všemožně snažili vynahradit například v Brdech, ale i na všech vyšších kopcích, často hned v nejbližším okolí měst.

Daleko okázalejšímu, především dámskému oblečení pro výjimečné příležitosti je věnována čtvrtá kapitola „Oděv pro dny sváteční“. První její část zřejmě řadu čtenářů překvapí. Zabývá se totiž inspirací lidovými vzory a národní tradicí v protektorátním odívání. Lidový kroj můžeme vidět na řadě dobových fotografií ze slavnostních akcí na venkově. Autorka zdůrazňuje i méně známý fakt, že oděvy s národními lidovými motivy začaly nosit i městské ženy, a dokonce je popularizovaly módní žurnály, které přinášely návody a tipy na jejich dekoraci. Podle toho se zařídily i galanterie. Jak autorka upozorňuje, jednalo se o snahu vytvořit jakýsi nový „městský lidový kroj“. Tento oděv se nazýval *svérázový* a dnes bychom jej v současných módních inspiracích těžko hledali. Patřilo by se však také zmínit, že vůbec nejčastěji si lidé brali na sebe lidový kroj až při vítání osvobozeneckých armád a oslavách nově nabyté svobody.

Podobně jako poslech rozhlasu patřila mezi typické činnosti obyvatelstva protektorátu ve volném čase návštěva biografů a divadel. Lidé hledali v tomto druhu zábavy odreagování od složitých životních poměrů, a tak se největší popularitě těšily veselohry a díla inspirovaná národní historií. Co si na tyto návštěvy oblékaly protektorátní dámy a slečny, dovidáme se z podkapitoly „Do divadla a biografu“. V dalších dvou oddílech se s Miroslavou Burianovou ocitáme ve společnosti a na plesech. Pro valnou většinu protektorátních žen sice zůstávaly šaty pro takové příležitosti pouze lhbivým tématem módních magazínů, přesto jim tento tisk věnoval velkou pozornost a za vzor si bral především fotografie protektorátních hereckých hvězd ze slavnostních akcí. Dívky se je mohly pokoušet napodobovat alespoň během tanečních kurzů, než došlo k jejich úplnému zákazu. Na tomto místě je také zmíněna péče o vlasy a dámské módní účesy.

Závěr kapitoly sleduje rozšíření nákladných, ale přesto velmi žádaných módních doplňků – kožichů a kožešin. Ženy je leckdy vlastnily ještě z předválečné doby, případně mohly levněji sehnat výrobky z náhražkových kožešin (například králíčí, veverčí nebo tchoří). Přesívání a kombinování se nevyhnuo ani kožichům, a tak se ve velkém objevovaly dámské kostýmy a kabátky s kožešinovými límci a dekoracemi na lemech nebo klopách kapes, na ramenou či na manžetách. Preferována byla kožešina s nízkým chlupem. Zde našla autorka také prostor pro zmínku o protektorátních sbírkách teplého oblečení pro německé vojáky bojující na východní frontě „za Evropu“.

Pátá kapitola již neupírá pozornost toliko na většinovou populaci, jak napovídá její název „Neobyčejné dámy“. Právě v její první podkapitole „Mimořádný oděv“ nalezneme zmínku o oblečení takzvaných *potápek* a *bedel*. Jistě by nebylo na škodu, kdyby protektorátní jazzová subkultura dostala v knize větší prostor. Právě styl oblékání byl totiž pro „potápky“ a „bedly“ příznačný. Dalším oděvem pro speciální příležitosti je svatební šat. Zde si autorka všímá i svatebního oblečení protektorátních hereček (a herců), přičemž připomíná oblibu svatebních jízd zvláštních tramvajových vozů. Jak známo, počet uzavřených sňatků se během okupace zvýšil, což autorka vysvětluje možností úniku před totálním válečným nasazením.

Téměř ve všech kapitolách a podkapitolách se vyskytují informace, jak ten či onen oděv nosily protektorátní hvězdy stříbrného plátna. Právě na nich lze nejlépe ilustrovat některé módní trendy. Autorka přitom zdůrazňuje, že jejich oblečení ve filmech koresponduje s jejich reálným šatníkem, neboť na natáčení si herečky obvykle nosily svou vlastní garderobu. Výjimkou byly historické kostýmy (například Lídy Baarové ve filmu *Dívka v modrém*, který natočil Otakar Vávra podle literární předlohy Felixe de la Cámara), většinu společenských toalet si ale musely opatřovat samy (jako Adina Mandlová ve filmu Martina Friče *Kristián*), například v salonu Hany Podolské, kde Mandlová (a další herečky) působila i jako modelka. Právě Adinu Mandlovou staví autorka nejčastěji na scénu, včetně citací z jejích vzpomínek (zřejmě i proto, že se v depozitu Národního muzea dochovalo několik jejích oděvů). Nezapomíná ale ani na další známé filmové herečky – Natašu Gollovou, Lídu Baarovou, Hanu Vítovou, Elišku Pleyovou, Jiřinu Štěpničkovou nebo Růženu Šlemrovou.

Velmi zajímavou sondu nabízí podkapitola „Hledá se první dáma“, která se poohlíží za nejdříve postavenými ženami Protektorátu Čechy a Morava. Po boku ovdovělého prezidenta Emila Háchy stála po celou dobu jeho dcera Milada Rádlová. Zde autorka upozorňuje na obdobnou situaci, která nastala krátce po vzniku Československé republiky, kdy roli první dámy převzala dcera Tomáše Garrigua Masaryka Alice. Vedle dcery prezidenta bylo možné za první dámu považovat také manželku říšského protektora Marii Augustu svobodnou paní von Neurath. Lina Heydrichová, manželka prvního zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, si podle Burianové nechávala šít šaty v nejluxusnějším protektorátním módním salonu Rosenbaum, jehož původním majitelem byl Žid Oldřich Rosenbaum. Po atentátu na jejího manžela se již na veřejnosti neobjevila jinak než v černé. Druhým zastupujícím říšského protektora se stal Kurt Daluege a s ním přijela do Prahy jeho žena Käthe. Ale podobně jako manželka posledního říšského protektora Wilhelma Fricka Margarete se na veřejnosti často neobjevovala, a tak jim autorka nevěnovala větší pozornost. Více se rozepisuje o druhé manželce státního tajemníka (a později státního ministra) Karla Hermanna Franka. Jak dodává, Karola Franková byla přesným opakem svého muže a je vnímána v pozitivním světle jako nezúčastněná osoba: nebyla zapálenou nacistkou, uměla česky, byla vzdělaná, a také krásná a elegantní. Zatímco o Miladě Rádlové se v knize dozvíme převážně informace z jejího života, v případě Karoly Frankové a Liny Heydrichové nahlédneme spíše do jejich garderoby.

Nevelké zastoupení v knize má pánská móda, a to v kapitole „Nevšední pánové“. Obecně lze říci, že pánskému oblékání autorka věnovala nepoměrně menší pozornost než módě dámské. Snad se tento dojem vnucuje hlavně mužskému čtenáři, ale i tak by větší genderová vyváženost byla ku prospěchu.

První podkapitola „Stejnokroje versus móda v odboji po ‘anglicku’“ není z pera Miroslavy Burianové, ale Zdeňka Špitálního z Vojenského historického ústavu v Praze. Okrajově představuje uniformy, které bylo možné vidět na protektorátních ulicích, především ale přibližuje oděv, který měl přesně opačnou funkci – nikoliv upoutat a jasně definovat příslušnost k některé složce, ale zapadnout do šedé masy obyčejných obyvatel protektorátu. V takovém oblečení se pohybovali českoslovenští parašutisté Zvláštní skupiny D, vyslaní do protektorátu k plnění speciálních úkolů. Mezi nejznámější patří bezpochyby výsadek Anthropoid, jehož příslušníci uskutečnili atentát na Reinharda Heydricha. Právě dochovaný tmavý oblek Jana Kubiše poskytuje konkrétní příklad oblečení, jaké tito parašutisté v protektorátu také nosili. Autor zmiňuje také operační vybavení parašutistů pro seskok z letounu a zajímavě popisuje sběr a výběr vhodných oděvů pro parašutisty ještě na britské půdě.

Další dvě podkapitoly o pánské módě jsou již opět dílem Miroslavy Burianové. Pod titulkem „Elegantní gentleman“ shrnuje pánský oděv od obleků a košil přes sportovní oblečení po kabáty, klobouky a doplňky. Za příklad dává filmové herce (Raoula Schránila, Oldřicha Nového nebo Karla Högera) a protektorátní politiky (především ministra Adolfa Hrubého). V podkapitole „Pán v žaketu“ seznamuje s nejslavnostnějšími pánskými oděvy a upozorňuje na pozvolný ústup redingotu, žaketu a fraku ve prospěch jednoduššího smokingu a obyčejného tmavého obleku, přestože zůstávala zachována společenská hodnota jednotlivých oděvů. Jak autorka

dokládá i na ilustračních fotografiích, ani sféře nejvyšší protektorátní politiky se nevyhnulo zjednodušování garderoby: zatímco během novoroční audience u státního prezidenta Emila Háchy v roce 1941 měli všichni ministři žaket, o rok později se již část vlády dostavila v oblecích a roku 1943 již byl prezident v žaketu sám. Právě protektorátní prezident Emil Hácha je ústřední postavou této podkapitoly, a to pro své konzervativní založení a lpění na tradičních společenských normách formálního oblékání. Vedle něj autorka nezapomíná na odívání ministerského předsedy Aloise Eliáše.

Krátká kapitola „Návrat vzoru elegance“ je celá věnována Haně Benešové, manželce exilového prezidenta Edvarda Beneše. Čtenářům je představena jako „módní ikona“ především v době návratu prezidentského páru ze zahraničí zpět do vlasti v dubnu a květnu 1945.

Závěrečnou kapitolu „Módy v nesvobodě“ napsala Helena Jarošová z Katedry estetiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze. Shrnuje zde specifické znaky vývoje módy a odívání v dobách, kdy vnější faktory narušují normální vývoj těchto odvětví, především během války. Zamýšlí se také nad otázkou, zda je vůbec možné hovořit o svébytné „protektorátní módě“.

Následuje epilóg autorky knihy a poznámkový aparát, odkazy a soupis pramenů (včetně filmů). Řada čtenářů jistě s potěšením přijme „Slovníček vybraných textilních termínů a názvů“, zvláště když narazí na některé materiály, které se v dnešní době již běžně nepoužívají a vymizely z obecného povědomí.

Klady publikace jsou jasné. Přináší nový pohled na dějiny Protektorátu Čechy a Morava, když toto období nahlíží přes elementární starost zajistit si slušné odění, kterou řešily všechny sociální vrstvy po svém. Kromě samotných informací o vývoji módních trendů a módních novinkách, které se během okupace objevily, jsou cenné i drobnější sondy do dalších oblastí života obyvatel protektorátu, jež podobně jako citace z memoárů ožívují text.

Také obrazové přílohy stojí za pozornost. Na konci většiny podkapitol nalezneme stranu fotografií sbírkových předmětů Národního muzea, tematicky vybraných k dané části. U některých obrázků umístěných vedle textu se však nelze ubránit dojmu stísněnosti. Určité fotografie by si též zasloužily větší rozlišení, které by dalo vyniknout detailům zobrazovaného oděvu. Celková grafická podoba knihy je však pojata velmi střídme a moderně.

Jedinou větší slabinu knihy shledávám v upozadění pánské módy, kterou v zásadě shrnuje jediná kapitola. Jinak toho nelze příliš vytknout. Sociální dějiny již historii odívání zařadily mezi své zájmy a s prací Miroslavy Burianové se otevírá tento nový přístup i ke zkoumání protektorátní každodennosti. Můžeme doufat, že se stane inspirací pro další historičky a historiky.